

Гамзіна Ольга Михайлівна
*провідний економіст,
Інститут демографії та проблем якості життя
Національної академії наук України*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-439-2-7>

**ЕКОСИСТЕМНІ ПЛАТЕЖІ
ЯК СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ
У ПРИРОДОКОРИСТУВАННІ**

Економічний механізм природокористування в Україні, незважаючи на збереження окремих залишкових компонентів командно-адміністративної системи, продовжує наближатися до ринкових аналогів, які функціонують у високорозвинених країнах (в першу чергу – у країнах ЄС). Однак запозичення перевірених світовою практикою інструментів і методів регулювання господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу нашоюхується на непідготовленість інституціонального підґрунтя, що призводить до посилення інституціональних розривів між інтересами держави як виразника потреб власника природних ресурсів (держави як представника суспільства) та інтересами корпоративного сектора [1, с. 211]. Іншими словами, неефективна, уразлива до корупційних дій система природокористування в Україні дуже слабо піддається реформуванню. Налагодження практики екосистемних платежів є тим важелем, дія якого спонукає природокористувачів до впровадження принципів сталого розвитку у свою діяльність.

Поглиблення процесів фіскальної та бюджетної децентралізації влади, реформи місцевого самоврядування актуалізувало дослідження, присвячені інституціоналізації економічного механізму природокористування на місцевому рівні [2, с. 13]. При тому, що на державному рівні проголошено орієнтацію на сталий розвиток в якості основоположної стратегії, держава не відмовляється від природокористування. У тому числі немає планів

щодо зменшення надходжень від використання природних ресурсів. Водночас зростання обсягів фінансування регіональних та місцевих бюджетів щодо природокористування та політики збереження і охорони довкілля може бути досягнутим за умови, коли більша частина рентної плати за спеціальне використання природних ресурсів та екологічного податку буде концентруватися у спеціальних фондах, створених у структурі регіональних та місцевих бюджетів. Надходження вказаних видів платежів до спеціальних фондів гарантуватиме їх цільове використання, а саме на потреби здійснення природоохоронної діяльності, складовою частиною котрої виступає виробничо-технічна база.

Аналіз практики природокористування в інших країнах вказує на те, що у перспективі основною формою стягнення плати за природокористування залишатиметься рента. В свою чергу, ефективність адміністрування рентної плати за спеціальне використання природних ресурсів та екологічного податку за забруднення навколишнього природного середовища прив'язується до величини фінансових можливостей відповідного рівня влади фінансувати природоохоронні проекти, а також проекти, пов'язані з ресурсозбереженням та енергоефективністю. За таких умов в органах влади виникає зацікавленість в удосконаленні системи ідентифікації бази стягнення рентної плати за спеціальне використання природних ресурсів та екологічного податку, а також в удосконаленні системи їх адміністрування. Держава може підвищити зацікавленість органів влади в реалізації інноваційних проектів [3, с. 19].

Важливо відмітити, що інтеграція механізму інституціоналізації екосистемних платежів не має відбуватись за рахунок відторгнення такого механізму від загальнодержавного фінансового і фіскального простору. Навпаки, – такий механізм має сприяти загальнодержавній інтеграції та бути системно утворюючим джерелом для національної економіки. На сьогодні саме відсутність узгодженості між економічним механізмом господарського освоєння природної сировини та економічним механізмом її використання в переробному сегменті національного господарства призвела до поширення проявів марнотратного використання природної субстанції матеріального виробництва, що знаходить свій прояв у

надмірно високому рівні ресурсомісткості готової продукції та культивує екстенсивні процеси в природокористуванні [4, с. 77].

Зазначена неузгодженість несе із собою суттєві загальнодержавні ризики, а також загрози для всієї економіки країни. Її відсутність, перш за все, пов'язана з неадекватністю ставок рентної плати за спеціальне використання природних ресурсів, що породжує синдром дешевизни природної сировини вже і у переробному сегменті продуктової вертикалі та не закладає дієвих стимулів стосовно впровадження.

У подальшому важливим завданням було б посилення «самоокупності» політики природокористування для держави. Тобто, надходження від використання природних ресурсів мусять мати такий об'єм, аби нівелювати усі згубні наслідки для довкілля. У більш широкому розумінні, природокористування для національної економіки має бути об'єктом отримання прибутку, а не статтею витрат. Також перспективним напрямом формування економічного механізму ресурсозбереження та енергоефективного природокористування за відповідних змін у бюджетному та податковому законодавстві стала б інституціоналізація додаткових фінансових регуляторів. У тому числі у формі бюджетних виплат за повторне використання вживаної природної сировини [1, с. 214].

Станом на 2024 р., досвід реформ сфери природокористування в Україні показав, що виключно адміністративні важелі не можуть забезпечити необхідний та бажаний результат політики у цьому напрямі. Відповідно, механізм інституціоналізації екосистемних платежів головним чином має спиратися на підприємницьку ініціативу. За умови, якщо вдасться закласти стимули для розвитку екологічного підприємництва, необхідною стане також і інституціоналізація фіскальних інструментів стимулювання суб'єктів промислового виробництва до впровадження технологій, які забезпечують зменшення питомих витрат природної сировини на виробництво продукції, а також мінімізують втрати сировини у різних фазах продуктового ланцюга [5, с. 20].

Підводячи підсумок, можна стверджувати, що зниження корупційних ризиків має бути одним із пріоритетів при розвитку механізму інституціоналізації екосистемних платежів, оскільки

дання сфера завжди була зоною ризиків несумлінних дій зі сторони учасників. Одним з ймовірних важелів конторою над фінансовими потоками має бути створення позабюджетних фондів фінансування проектів ресурсозбереження та утилізації вторинної природної сировини, зокрема за рахунок фінансових ресурсів акумульованих в результаті реалізації угод публічно-приватного партнерства із суб'єктами підприємницької діяльності, які працюють у природно-ресурсному секторі господарського комплексу регіону. Значний потенціал нарощення обсягів фінансування проектів ресурсозбереження та підвищення рівня енергоефективності міститься в реалізації проектів, які відповідають базовим положенням.

Список використаної літератури:

1. Голян В.А., Мединська Н.В. Інституціоналізація економічного механізму ресурсозбереження та енергоефективного природокористування на рівні ОТГ. *Problemy Ekonomiky*. 2021. № 4. С. 211–216.
2. Карпук А.І., Миклуш Т.С., Дзюбенко О.М. Організаційно-економічне забезпечення комплексного природокористування на муніципальному рівні: інвестиційно-фіскальні аспекти. *Економіка та держава*. 2018. № 9. С. 3–11.
3. Бірюков Т., Бухаріна Л. Функціональне та цільове призначення екологічного податку в системі менеджменту відходів. *Management and Entrepreneurship: Trends of Development*. 2023. № 4. С. 8–26.
4. Мединська Н.В. та ін. Децентралізована модель фінансово-інвестиційного забезпечення природоохоронної та природо-експлуатаційної діяльності: специфіка формування у міських та сільських територіальних громадах. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*. 2023. № 3. С. 73–75.
5. Горин В., Кізіма Т., Квасниця О. Методологічні засади пізнання зовнішнього середовища функціонування фінансового механізму суспільного добробуту: інституційний підхід. *Світ фінансів*. 2023. № 3 (72). С. 8–24.